

Nüreddîn İtr'in Ulûmü'l-Kur'âni'l-Kerîm'inde Kıraat İlmi: Metodolojik Bir Değerlendirme

Cihat Çelik

0000-0003-3089-7819 | cihat.celik@usak.edu.tr

Uşak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, Uşak, Türkiye

ROR ID: [05es91y67](https://orcid.org/05es91y67)

Öz

Bu çalışmanın amacı, Nüreddîn İtr'in (ö. 1441/2020) Ulûmü'l-Kur'âni'l-Kerîm adlı eserinde kıraat ilmini ele alış biçimini metodolojik açıdan incelemek; onun klasik Ulûmu'l-Kur'ân geleneğiyle ilişkisini, kullandığı ilmi yöntemleri ve kıraat konusuna getirdiği özgün katkıları ortaya koymaktır. Genel anlamda Kur'ân'ın doğru anlaşılmasına yardımcı olan ilimler bütünü olarak tanımlanan "ulûmu'l-Kur'ân", Kur'ân'ı anlama çabalarına hizmet eden temel ilmi bir disiplindir. Bu disiplin, Kur'ân'ın nüzülü, cem'i, i'câzı, kıraatleri, nâsih ve mensûh ayetleri gibi başlıca konuları kapsamaktadır. İslâmî ilimler geleneğinde Kur'ân araştırmaları faaliyetlerinin merkezinde yer alan "ulûmu'l-Kur'ân" alanında pek çok eser kaleme alınmıştır. Bu eserler içerisinde Kur'ân'ın lafzını ve okuma şekillerini ele alan kıraat ilmi de bu çerçevede değerlendirilmekte olup ulûmu'l-Kur'ân eserlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Modern dönemde telif edilen eserler ise, bir yandan klasik eserlerdeki bilgi birikiminden faydalanırken diğer yandan yeni metodolojik bakış açıları ortaya koymaktadır. Kıraat ilmi klasik ulûmu'l-Kur'ân literatüründe geniş biçimde ele alınmış olmakla birlikte, modern dönemde bu ilme metodolojik bir bütünlük kazandırma çabaları sınırlı kalmıştır. Nüreddîn İtr'in Ulûmü'l-Kur'âni'l-Kerîm adlı eseri, bu eksikliği gidermeye yönelik özgün bir yaklaşım sergilemektedir. Bu çerçevede makalenin temel problemi, İtr'in kıraat ilmini hangi metodolojik esaslar üzerine inşa ettiği, bu yaklaşımın klasik anlayıştan hangi yönleriyle ayrıldığı ve çağdaş Kur'ân ilimleri literatürüne nasıl bir katkı sunduğudur. Nüreddîn İtr'in çalışması da bu bağlamda ele alınmış; özellikle kıraat meselesine yaklaşımı, yedi harf ile ilgili görüşleri, kıraatlerin tasnifi gibi konulara yaklaşımı ve eserinde kullanmış olduğu metodolojisi merkeze alınmıştır. Araştırmada yöntem olarak karşılaştırmalı analiz benimsenmiştir. İtr'in eserindeki metodolojisini ortaya çıkarmak için, klasik dönemin önde gelen el-Burhân ve el-İtkân'ı ile son dönem eseri olan Menâhîlü'l-İrfân gibi kaynaklarıyla mukayese edilmiş; ayrıca Zerkeşî (ö. 794/1392), Süyûtî (ö. 911/1505) ve Zürcânî (ö. 1367/1948) gibi müelliflerin konuya dair yaklaşımları ile benzer yönleri ve ayrıştıkları noktalar tespit edilmiştir. Çalışmada doküman analiz yöntemi esas olarak alınmış ve bu çalışma ile klasik ulûmu'l-Kur'ân ve kıraat literatüründeki telifler arasındaki irtibat sistematik biçimde değerlendirilmiştir. Çalışmada öne çıkan temel husus, İtr'in kıraat konularını ele alırken seleflerinden farklı bir metodolojik tercih yapıp yapmadığının tespiti üzerinedir. Bu bağlamda Zerkeşî ve Süyûtî gibi klasik müellifler yedi harf meselesini alt başlık olarak ele alırken, İtr meseleyi müstakil bir bölüm hâlinde incelemiştir. Yine klasik literatürde çok sayıda âlimin görüşüne yer verilmesine karşın, İtr'in yalnızca kendi değerlendirmelerine ağırlık vermesi dikkat çekmektedir. Ayrıca bazı Kur'ân ilimleri literatüründe geniş bir yer bulan imâle, idgâm veya hemze gibi alt başlıklara yer vermemiş; konuyu daha muhtasar bir şekilde işlemiştir. İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)'nin sistematüğünü esas alarak kıraatleri mütevâtir, meşhur, âhad, şâz, mevzû ve müdrec şeklinde tasnif etmesi, onun hadis usulü terminolojisinden yararlanarak sistematik bir yaklaşım geliştirdiğini göstermektedir. Bununla birlikte İtr'in, müsteşriklerin kıraatlere yönelik eleştirilerine soru-cevap yöntemiyle karşılık vermesi, modern dönemde eserin kazandığı farklı boyutlardan biridir. Sonuç olarak İtr, kıraatlerin tarihsel sürecini yalın bir dille özetlemiş, Kur'ân'ın şifahî rivayet yoluyla korunarak günümüze ulaştığını vurgulamıştır. Yedi harf meselesinde farklılıkların yalnızca lafızlarda olduğunu, manaya tesir etmediğini ifade ederek meseleyi özlü biçimde açıklamıştır. İtr, İbnü'l-Cezerî'nin görüşlerine sıkça atıfta bulunmasına rağmen diğer klasik müelliflere doğrudan başvurmamış, bu yönüyle literatür bakımından dar bir çerçevede

içinde kalmasına neden olmuştur. Buna rağmen eser, kıraatlerin tevatür derecesi, sahîh rivayetler ve Kur'an'ın korunmuşluğu bağlamında açık ve net ifadeler içermektedir. Bu çalışmanın alana katkısı, Nüreddin İtr'in eserinin kıraat ilmi açısından sistematik bir değerlendirmesini sunmasıdır. Böylece modern dönemde kaleme alınmış bir ulûmü'l-Kur'ân eserinde kıraat konularının ele alınış biçimi ortaya konulmuş; klasik ve son dönem literatürle yapılan mukayese neticesinde geleneğin modern döneme etkileri ile modern dönemin farklılık arz eden yönleri tespit edilmiştir. Çalışma, hem ulûmu'l-Kur'ân hem de kıraat araştırmalarında metodoloji ve kaynak kullanımı bakımından önemli veriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmî, Ulûmü'l-Kur'ân, Kur'ân İlimleri, Nüreddin İtr, Metodoloji, Yedi Harf

Atf Bilgisi

Çelik, Cihat. "Nüreddin İtr'in Ulûmü'l-Kur'âni'l-Kerim'inde Kıraat İlmî: Metodolojik Bir Değerlendirme". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (Mart 2026), 196-216. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1794570>

Geliş Tarihi	01.10.2025
Kabul Tarihi	11.02.2026
Yayın Tarihi	15.03.2026
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Yapay Zeka Kullanımı	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı araçlardan sınırlı ölçüde yararlanılmıştır. Yapay zeka, yalnızca dil kontrolü, yazım desteği ve biçimsel düzenlemelerde yardımcı bir araç olarak kullanılmış; içerik üretiminde, bilimsel değerlendirmelerde ve sonuçların yorumlanmasında yazarın akademik sorumluluğu ve katkısı esas alınmıştır. Çalışma, bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde yürütülmüştür.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	ethicilahiyat@ogu.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Science of Recitation in Nureddin Itr's *Ulum al-Qur'an al-Karim*: A Methodological Evaluation

Cihat Çelik

[0000-0003-3089-7819](mailto:cihat.celik@usak.edu.tr) | cihat.celik@usak.edu.tr

Uşak University, Faculty of Theology, Department of Qur'an Recitation and Qirā'āt Studies, Uşak, Türkiye

ROR ID: [05es91y67](https://orcid.org/05es91y67)

Abstract

The purpose of this study is to examine, from a methodological perspective, how Nureddin Itr (d. 1441/2020) addresses the Qur'anic recitation in his work *Ulum al-Qur'an al-Karim*; and to reveal its relationship with the classical *Ulum al-Qur'an* tradition, the scholarly methods he employed, and his original contributions to the subject of Qiraat. Generally defined as the corpus of sciences that aid in the correct understanding of the Qur'an, "*Ulum al-Qur'an*" is a fundamental scholarly discipline that serves the efforts to understand the Qur'an. This discipline encompasses major topics such as the revelation of the Qur'an, its compilation, its *i'jaz*, its *qira'at*, and its abrogating and abrogated verses. Numerous works have been written in the field of "*Ulum al-Qur'an*," which holds a central place in the tradition of Islamic sciences and Qur'anic research. Among these works, the science of Qiraat, which deals with the wording and modes of reciting the Qur'an, is evaluated within this framework and holds a significant place in *Ulum al-Qur'an* literature. However, works compiled in the modern period, while benefiting from the knowledge accumulated in classical works, also present new methodological perspectives. Although the science of Qiraat has been extensively addressed in classical *Ulum al-Qur'an* literature, efforts to endow this science with methodological coherence in the modern period have been limited. Nureddin Itr's work *Ulum al-Qur'an al-Karim* exhibits an original approach aimed at remedying this deficiency. Accordingly, the central problem of this article is to identify the methodological principles upon which Itr builds his treatment of the science of Qiraat, how this approach differs from the classical understanding, and what contribution it offers to contemporary Qur'anic sciences literature. Nureddin Itr's work is examined within this context, with a particular focus on his approach to the issue of Qiraat, his views concerning the *sab'at ahruf*, his method in handling topics such as the classification of recitations, and the methodology he employed in his work. The research adopts comparative analysis as its method. To reveal the methodology in Itr's work, it was compared with prominent classical sources such as *al-Burhan* and *al-Itqan*, as well as a later-period work like *Manahil al-Irfan*; furthermore, the similarities and points of divergence with the approaches of authors such as al-Zarkashi (d. 794/1392), al-Suyuti (d. 911/1505), and al-Zurqani (d. 1367/1948) on the subject were identified. The study was primarily based on the document analysis method, and through this work, the connection between classical *Ulum al-Qur'an* and Qiraat literature has been systematically evaluated. A primary finding of the study is the determination of whether Itr made a different methodological choice from his predecessors when addressing topics of Qiraat. In this regard, while classical authors like al-Zarkashi and al-Suyuti treated the issue of the "*sab'at ahruf*" as a subheading, Itr examined it as an independent chapter. Also, in contrast to the classical literature, which includes the opinions of numerous scholars, it is noteworthy that Itr gives weight primarily to his own evaluations. Furthermore, he did not include subheadings such as *imala*, *idgham*, or *hamza*, which occupy a broad place in some Qur'anic sciences literature, and instead treated the subject in a more concise manner. His classification of recitations as *mutawatir* (widely transmitted), well-known, *ahad* (singular), *shadhdh* (irregular), *mawdu'* (fabricated), and *mudraj* (interpolated), based on the systematization of Ibn al-Jazari (d. 833/1429), shows that he developed a systematic approach by utilizing the terminology of Hadith methodology (*usul al-hadith*). Moreover, Itr's response, using a question-and-answer method, to the criticisms of orientalists concerning the recitations, is one of the distinct dimensions

the work acquires in the modern period. In conclusion, İtr summarized the historical process of the recitations in simple language, emphasizing that the Qur'an has been preserved and transmitted to the present through oral narration. On the issue of the *sab'at ahruf*, he succinctly explained that the differences pertain only to the wording and do not affect the meaning. Despite frequently referring to the views of İbn al-Jazari, he did not directly consult other classical authors, and in this respect, his work remains within a narrow framework in the literature. Nevertheless, his work contains clear and unambiguous statements regarding the degree of *tawatur* (concurrent transmission) of the recitations, authentic narrations, and the preservation of the Qur'an. The contribution of this study to the field is that it presents a systematic evaluation of Nureddin İtr's work from the perspective of the science of Qiraat. Thus, the manner in which Qiraat topics are addressed in a modern *Ulum al-Qur'an* work has been demonstrated; and as a result of comparison with classical and later-period literature, points showing both the influences of tradition and points of difference have been identified. The study provides significant data concerning methodology and source usage for both *Ulum al-Qur'an* and Qiraat research.

Keywords

Qur'an Recitation and Qirā'āt Studies, Ulum al-Qur'an, Qur'anic Sciences, Nureddin İtr, Methodology, Sab'at Ahruf

Citation:

Çelik, Cihat. "The Science of Recitation in Nureddin İtr's *Ulum al-Qur'an al-Karim*: A Methodological Evaluation". *Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology* 13/1 (March 2026), 196-216. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1794570>

Date of Submission	10.01.2025
Date of Acceptance	02.11.2026
Date of Publication	03.15.2026
Peer-Review	Double anonymized / Two External
Ethical Statement	This study does not require ethics committee approval, as the data used were obtained from literature review/published sources. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Use of Artificial Intelligence	Artificial intelligence-based tools were used to a limited extent in the preparation of this study. AI was employed only as a supportive tool for language editing, writing assistance, and formal structuring; the production of content, scientific evaluation, and interpretation of results remain the full responsibility and contribution of the author. The study has been conducted in line with scientific research methods and academic ethical principles.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Complaints	ethicilahiyat@ogu.edu.tr
Conflicts of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author acknowledges that he received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Kur'an-ı Kerim'in lafzının doğru anlaşılması ve yorumlanması, İslâm geleneğinde erken dönemlerden itibaren birçok ilim dalının öncelikli konusu olarak ilk sıralarda yer almaktadır. Bu ilim dallarından biri olan ulûmu'l-Kur'ân terkibi, çeşitli açılardan Kur'an-ı Kerim'le ilişkili olan ve onun âyetlerinin doğru bir biçimde anlaşılabilmesi için bilinmesi gerekli görülen bilgi ve disiplinleri ifade etmektedir. Bu çerçevede ele alınan her bir bahis, zamanla müstakil bir ilim dalı hüviyeti de kazanmıştır. Aynı zamanda ulûmu'l-Kur'ân, Kur'ân'a dair bilgilerin sistematik hâle getirilmesini amaçlayan; onun nüzûl süreci, tertibi, i'câzi, kıraatleri ve nâsih-mensûh âyetleri gibi birçok konuyu bünyesinde barındıran kapsamlı bir disiplin olarak da tanımlanmıştır.¹ Bu bakımdan ulûmu'l-Kur'ân eserleri, Kur'ân'ın lafzî ve i'câzi yönünün anlaşılmasında önemli bir konuma sahiptir. Bu çok yönlü içeriği sayesinde, söz konusu disiplin tarih boyunca çeşitli konular ve kaleme alınan eserlerle zenginleşmiş ve tefsir ilmi içinde müstakil bir alan hâline gelmiştir.² Ulûmu'l-Kur'ân literatüründe ele alınan konular arasında en dikkat çekici ve önemli alanlardan biri ise kıraat ilmidir.

Kur'ân'ın lafzî yönünü ve tilavet şekillerini ele alan kıraat ilmi,³ âyetlere anlam yönünden zenginlik katmaktadır. Ayrıca Kur'ân'ın şifahî olarak nakledilmesi sürecinde onun lafzî hatalardan muhafaza edilmesini sağlaması bakımından, İslâmî ilimler içerisinde vazgeçilmez bir işleve sahiptir. Bu bağlamda kıraat farklılıkları hem Kur'ân'ın tarihî seyri içerisinde hem de tefsir ilminde müelliflerin sıkça atıfta buldukları hüccetlerden biri olmuş ve ilk dönemlerden günümüze kadar kaleme alınan hemen tüm ulûmu'l-Kur'ân eserlerinde kıraat ilmi ana başlıklar arasında yer almıştır.⁴ Kıraat ilmi, söz konusu bu eserlerde genellikle tanımlı, sıhhat şartları, usul kaideleri ve kıraat imamları ile sahlh-şâz kıraat ayrımı gibi başlıklar altında ele alınmıştır.⁵ Bu başlıkların öncesinde veya hemen ardından ise çoğu zaman kıraat ilminin en tartışmalı meselelerinden biri olan “yedi harf” meselesine yer verildiği görülmektedir. Müelliflerin büyük çoğunluğu bu konuya kayıtsız kalmamış, yedi harf meselesini hem ilk dönem kaynaklarda yer alan görüşler hem de ilgili hadisler çerçevesinde değerlendirmiştir. Zira yedi harf meselesi, kıraat ilminin en problematik alanlarından birisi olarak görülmektedir.⁶ Bu nedenle ulûmu'l-

¹ Muhammed Abdülazîm Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990), 1/23-24; Erdoğan Baş, “Kur'an İlimlerinin Doğuşu ve Tarihi Gelişimi (İlk Dört Asır)”, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları (Sempozyum), (2002), 21-42; Ali Çiftci, *Tefsir Mukaddimelerinde Kur'an İlimlerine Giriş* (Hikmetevi Yayınları, ts.), 15-18; Hekim Tay, “Tarihi Süreçte Ulûmü'l-Kur'ân Kavramının Teşekkülü”, Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi VI/1 (2019), 123-146.

² Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 307; Çiftci, *Tefsir Mukaddimelerinde Kur'an İlimlerine Giriş*, 15-20.

³ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî, *Müncidü'l-Mukri'in ve Mürsidü't-Tâlibin* (Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, 1999), 9; Ebu Muhammed b. Hammus b. Muhammed Mekki b. Ebi Tâlib el-Kaysî, *el-İbâne 'an me'âni'l-kirâât*, nşr. Abdulfettah İsmail Şelebi (Mısır, ts.), 71.

⁴ Yaşar Akaslan vd, *Ulûmu'l-Kur'ân Kaynaklarında Kıraat İlmi* (Ankara: İlahiyat, 2019) 34.

⁵ Mehmet Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü* (Ankara: Fecr Yayınları, 2005), 53-63.

⁶ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali İbn Cezerî, en-Neşr fî'l-Kirâati'l-Aşr, thk. Ali Muhammed Dabbâğ (Beyrut: Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 2011), 1/26; Mennâ' b. Halil el-Kattân, *Nüzûlü'l-Kur'ân 'alâ seb'ati ehruhin* (Kahire: Mektebet-ü Vehbe, 1991); Abdurrahman Çetin, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatler* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 21-23.

Kur'ân müellifleri, bu görüşlerinde titiz davranmış, diğer kıraat meselelerinde olduğu gibi bu meselenin de detaylı bir biçimde tartışılmasını gerekli görmüşlerdir.

Ulûmu'l-Kur'ân eserlerinde kıraat konusu, erken dönemlerden itibaren birçok âlim tarafından ele alınmış ve bu konuda kullanılan yöntemlerin ve kavramsal yaklaşımların zamanla çok fazla değişim göstermediği gözlemlenmiştir. Kıraat farklılıklarının ulûmu'l-Kur'ân literatürü içerisinde konumlandırılması ve tasnifine, özellikle çağdaş eserlerde ne ölçüde yer verildiği meselesi yeterince ele alınmamıştır. Bu bağlamda çalışmanın problemini, Nüreddin İtr'in "yedi harf" ve "kıraat" konularındaki değerlendirmelerinin, klasik yaklaşımlardan ne ölçüde ayrıldığı veya onlarla ne ölçüde örtüştüğü meselesi oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışmanın temel amacı, ulûmu'l-Kur'ân literatüründe kıraatlerin tasnifine yönelik yaklaşımları, son dönem âlimlerinden Nüreddin İtr'in *Ulûmü'l-Kur'âni'l-Kerim* adlı eseri özelinde incelemektir. İtr'in kıraat ilmine dair yaptığı sınıflandırmalar metodolojik çerçevede analiz edilerek, onun kıraat farklılıklarını nasıl sistematikleştirdiği ortaya konulacaktır. Aynı zamanda çalışmada, ulûmu'l-Kur'ân alanında şöhret kazanmış olan *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân* ve *Menâhilü'l-'irfân fi ulûmi'l-Kur'ân* gibi eserlerle karşılaştırma yapılarak, bu eserlerde kıraat konusunun işlenmesinde yöntemsel farklılık olup olmadığı da irdelenecektir. Çalışma, nitel araştırma yöntemi esas alınarak hazırlanmıştır. Öncelikle ulûmu'l-Kur'ân literatüründe kıraat konusunun ele alınış biçimi tespit edilmiş; ardından Nüreddin İtr'in ilgili eseri detaylı biçimde incelenmiş ve onun kıraatlerle ilgili yaklaşımı sistematik bir şekilde analiz edilmiştir. Ayrıca karşılaştırmalı yöntem kullanılarak klasik dönem müelliflerinin görüşleriyle İtr'in yaklaşımları arasındaki benzerlik ve farklılıklar tespit edilmiştir.

Nüreddin İtr'in kıraatlere yaklaşımı üzerinden yapılan bu çalışma, hem ulûmu'l-Kur'ân hem de kıraat tarihi açısından önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Yapılan çalışmada, ulûmu'l-Kur'ân eserlerinde kıraat meselesini ele alan çalışmalar olmakla birlikte, müstakil olarak Nüreddin İtr'in eseri bağlamında kıraatleri irdelleyen bir çalışma tespit edilememiştir. Yaşar Akarslan editörlüğünde hazırlanan *Ulûmu'l-Kur'ân Kaynaklarında Kıraat İlimi*⁷ adlı eserde Süyûtî'nin *el-İtkân'ı*, Zerkeşî'nin *el-Burhân'ı*, Subhî Sâlih'in *Mebâhis'i* ve Mennâ Halil Kattân'ın *Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'ân'ı* gibi eserlerinde kıraatleri değerlendirme yöntemleri ele alınmıştır. Son dönem ulûmu'l-Kur'ân eserlerinden *Mebâhis* üzerine Kadir Taşpınar, "*Subhî Sâlih'in Mebâhis fi 'ulûmi'l-Kur'ân Adlı Eserinin Kıraat İlimi Açısından Değerlendirilmesi*" isimli çalışma hazırlamıştır.⁸ Yine Şuayip Karataş, "*Ulûmü'l-Kur'ân Kaynaklarında Yedi Harf Meselesinin Ele Alınışı: Klasik-Modern Karşılaştırması*"⁹ adlı bir çalışma kaleme almıştır. Bu çalışmaların yanı sıra, Nüreddin İtr'in söz konusu eserinin müstakil olarak ele alınması, günümüzde kıraat ilmine bakış açısının, ulûmu'l-Kur'ân literatürü içerisinde kıraatlerin ele alınış yönteminin ve İtr'in kıraatlere olan yaklaşımının ortaya konulması bakımından literatürde eksik kalan bir hususu açıklığa kavuşturmayı amaçlamaktadır.

⁷ Akaslan vd, *Ulûmu'l-Kur'ân kaynaklarında Kıraat*, 34.

⁸ Kadir Taşpınar, Subhî Sâlih'in Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân Adlı Eserinin Kıraat İlimi Açısından Değerlendirilmesi, *Ulûmu'l-Kur'ân Kaynaklarında Kıraat İlimi*, 2019, s. 183-218

⁹ Şuayip Karataş, "Ulûmü'l-Kur'ân Kaynaklarında Yedi Harf Meselesinin Ele Alınışı: Klasik-Modern Karşılaştırması", *Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi (İHYA) VIII/1 (2022)*, 261-296.

1. Nüreddîn Itr'ın Hayatı ve İlmî Yönü

1937 yılının 28 Nisan günü Suriye'nin Halep şehrinde dünyaya gelen¹⁰ Prof. Dr. Nüreddin Itr, ismini, Hz. Peygamber'in Ehli Beyti'ni ifade eden "itra" kelimesinden alan köklü ve ilim ehli bir aileye mensuptur. Babası Muhammed Itr, ilimle meşgul bir şahsiyet olup dedesi Necîb Sirâceddin (ö. 1954) ve dayısı Abdullah Sirâceddin (ö. 2002), Halep'in önde gelen dinî ve manevî önderleri arasında yer almıştır.¹¹ İlk öğrenimini Halep'teki Seyfûddevlî İlkokulu'nda tamamlayan Itr, 1954 yılında Hüsreviyye Medresesi'nde orta ve lise eğitimini birincilikle bitirmiştir. İlmî tahsilini sürdürmek üzere Mısır'a giderek Ezher Üniversitesi Şeriat Fakültesi'ne kaydolmuş ve 1958 yılında bu fakülteden yine birincilikle mezun olmuştur. Ezher'deki eğitim sürecinde Mustafa Mücâhid, Muhammed es-Semâhî, Muhammed Abdülvehhâb el-Buhayrî, Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Abdülvehhâb Abdüllatîf ve Muhammed Ebû Şehbe gibi dönemin önde gelen ilim adamlarından ders almıştır. Hadis alanındaki yüksek lisans ve doktora çalışmalarını Ezher Üniversitesi Tefsir ve Hadis Bölümü'nde tamamlayan Itr, *Tarîkatü't-Tirmizî fî Câmîih ve'l-muvâzene beynehû ve beyne's-Sahîhayn* başlıklı teziyle 1964 yılında doktora derecesi almıştır.¹²

Doktora sonrası bir süre Halep'te dinî ağırlıklı eğitim veren ortaöğretim kurumlarında öğretmenlik yapmış, ardından 1965-1967 yılları arasında Medine İslam Üniversitesi'nde hadis alanında öğretim üyeliği görevinde bulunmuştur. 1967 yılında Şam Üniversitesi Şeriat Fakültesi'ne geçerek burada öğretim üyeliğine başlamış ve uzun yıllar Kur'an ve Hadis ilimleri bölüm başkanlığı yapmıştır. Bilimsel disiplini, araştırmacı kimliği ve kaleme aldığı eserlerle dikkat çeken Itr, 1979 yılında profesör unvanını almıştır. Yaklaşık kırk yıl süren akademik kariyerinin büyük kısmını bu fakültede hadis, tefsir, fıkıh ve akaid gibi temel İslamî ilimler alanında dersler vererek geçirmiştir. Ayrıca aynı üniversitenin Edebiyat Fakültesi'nde de İslamî ilimlere dair dersler okutmuştur.¹³

Prof. Dr. Nüreddin Itr, İslam ilimlerinin çeşitli alanlarına katkı sağlayan elliden fazla telif ve tahkik çalışmasına imza atmıştır. Telifleri arasında Kur'an ilimleri üzerine; *Ulûmü'l-Kur'âni'l-Kerîm fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm*, *Muhâdarât fî ulûmü'l-Kur'ân* ve *Âyâtü'l-ahkâm, tefsîr ve istinbât* eserleri bulunmaktadır. Hadis ilimleri ve fıkıh alanında ise otuza yakın eser kaleme alan Itr, bu eserlerin yanı sıra hadis alanında klasik kaynaklara yönelik tahkikli neşirleriyle de tanınan bir âlim olarak kabul edilmiştir. Hadis usulünün temel eserlerinden sayılan İbnü's-Salâh'ın *Ulûmü'l-hadîs*, Nevevî'nin *İrşâdû tullâbi'l-hakâik*, İbn Hacer'in *Nüzhetü'n-nazar* adlı eserlerini tahkik ederek neşretmiştir. 1965-1967 yılları arasında Medine-i Münevvere'de gerçekleştirdiği İbnü's-Salâh tahkiki, onun hadis usulü sahasındaki en önemli akademik katkılarından biri olarak kabul edilmektedir.¹⁴ Nüreddîn Itr, 1967 yılından itibaren Şam'da ikamet etmiş ve hayatı boyunca

¹⁰ Nüreddîn Itr, *Menhecü'n-nakd fî ulûmü'l-hadîs* (Şam: Dârü'l-Fikr, 1998), 3; Zeynep Polat, "Menhecü'n-nakd fî ulûmü'l-hadîs, Nüreddîn Itr, Dimeşk", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 14/2 (2016), 157-162.

¹¹ Abdullah Hikmet Atan, "Hadis ve Sünnete Adanmış Bir Ömür: Prof. Dr. Nüreddin Itr (1937-2020)", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, (18 Ocak 2021), 213-218.

¹² Polat, "Menhecü'n-nakd, Nüreddîn Itr", 168; Atan, "Hadis ve Sünnete Adanmış Bir Ömür", 213-214.

¹³ Atan, "Hadis ve Sünnete Adanmış Bir Ömür", 213.

¹⁴ Rıza Toz- Recep Bilgin, "Nüreddin Itr'in Hayatı, Eserleri ve Hadis Alanındaki Çalışmaları", *Akdeniz 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, (2019), 323-328; Atan, "Hadis ve Sünnete Adanmış Bir Ömür", 213-218.

çeşitli ilim meclislerinde ve akademide hadis okutmuştur. Şam'ın son muhaddisi Nüreddîn İtr, 23 Eylül 2020 yılında ve 83 yaşında Şam'da vefat etmiştir.¹⁵

2. Birinci Derece Başlık Nüreddîn İtr'in *Ulûmü'l-Kur'âni'l-Kerîm* Adlı Eseri

İslâm ilimleri literatüründe ulûmu'l-Kur'ân'a dair pek çok eser telif edilmiştir. Son dönemde kaleme alınan eserler genellikle önceki çalışmalardan istifade edilerek hazırlanmış olmakla birlikte, farklı metodolojik yaklaşımlar ortaya koyan müellifler de bulunmaktadır. Bu bağlamda Nüreddîn İtr'in kaleme aldığı *Ulûmü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, çağdaş dönemde ele alınmış farklı metodolojik yapıya sahip teliflerinden biridir. Söz konusu eserin özellikle kıraat konuları bakımından müstakil bir incelemeye konu edilmemiş olması, bu çalışmanın kaleme alınma gerekçesini oluşturmuştur.

Ulûmü'l-Kur'âni'l-Kerîm adlı eserde yirmi üç konu başlığı yer almakta ve “*Kur'ân'ın insanlar üzerindeki hakları*” isimli sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır. Eserin yazılış gerekçesi ve aşamaları, kitabın başında bulunan mukaddimede belirtilmiştir. Müellif burada, bazı yazarların yanıldığı noktaları açıklığa kavuşturduğunu ve bazı eserlerdeki hataları düzelttiğini ifade etmiştir. Ayrıca İtr, eseri tertip ederken önce tefsirle, ardından i'câz ile ilgili konuları ele aldığını; ifadelerin açık olmasına özen gösterdiğini, konunun özüyle ve en gerekli meselelerle yetinmeye dikkat ettiğini söylemiştir. Müellif son olarak her Müslümanın bu çalışmaya muhtaç olduğunu, eserinin Allah Teâlâ'nın kitabına olan yakîni artırdığını ve kökleştirdiğini de belirtmiştir.¹⁶ Kur'ân'ı anlamaya yönelik kavramları düzenleyerek hazırladığı bu eserde, Kur'ân ilimlerini müstakil bir disiplin olarak ele almıştır. Bunun yanı sıra İtr, Allah'ın kitabına ve Allah'ın Rasûlü'ne (s.a.v) iman etmenin hakikatini, parlak deliller ve kesin, kat'î hüccetlerle destekli şekilde ortaya koyduğunu ifade etmiştir.

Nüreddîn İtr eserinde tefsir, hadis, fıkıh, akaid, lügat, kıraat gibi temel kaynaklardan yararlandığını belirtmiştir. Bu bağlamda Süyûtî'nin *el-İtkân*, Zerkeşî'nin *el-Burhân*, Zürkânî'nin *Menâhilü'l-irfân*, ve *Menhecü'l-Furkân fi'ulûmi'l-Kur'ân* gibi ulûmu'l-Kur'ân eserlerini kullandığını ifade etmiştir.¹⁷ Bununla birlikte, en fazla istifade ettiği kaynakların başında Cessâs'ın (ö. 370/981) *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı ile Bâkîllânî'nin (ö. 403/1013) *İcâzü'l-Kur'ân*'ı olduğu görülmektedir.¹⁸ Bunun yanı sıra kıraat kaynakları ile mushafırlara dair eserlerden de faydalandığını belirtmiştir. Eserinde bölüm başlıklarını daha önceki ulûmu'l-Kur'ân eserlerine nazaran daha az tutmuş ve içeriği yirmi üç başlık altında toplamıştır. Bu başlıkları alt konularla geniş şekilde ele alan müellif, faydalandığı eserlerden bazı metinlere yer vermiş; farklı görüşleri aktardıktan sonra kendi kanaatini de ortaya koymuştur.¹⁹

Nüreddîn İtr'in kaleme aldığı *Ulûmü'l-Kur'âni'l-Kerîm*'de yer alan bölümler şunlardır:

- Ulûmu'l-Kur'ân'ın Genel Tanımı
- Kur'ân, Vahiy ve İndirilmesi

¹⁵ Atan, “*Hadis ve Sünnete Adanmış Bir Ömür*”, 213-218.

¹⁶ Nureddin İtr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Dımaşk: Matba'atü's-Sabah, 1414), Mukaddime, 3.

¹⁷ İtr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 176.

¹⁸ İtr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 76-81,148-156.

¹⁹ İtr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 278.

- Kur'ân'ın Tedricen İndirilmesi ve Sırları
- Kur'ân-ı Kerîm'in İlk ve Son Nazil Olan Âyetleri
- Kur'ân Âyetlerinin ve Sürelerinin Tertibi
- Esbâb-ı Nüzûl
- Mekkî ve Medenî
- Tefsir Usulü ve Kaynakları
- İşarî Tefsir
- Fikhî Tefsir
- Modern Çağda Tefsir
- Kur'ân-ı Kerîm'in Tercümesi ve Hükmü
- Muhkem ve Müteşâbih
- Nâsih-Mensûh
- Yedi Harf Meselesi
- Kıraatler ve Kurrâlar
- Sürelerin Başlangıçları
- Kur'ân'ın Toplanması ve Ezberlenmesi
- Resm-i Mushaf
- Kur'ân-ı Kerîm'in İ'câzı
- Kur'ân'da Edebî Tasvir
- Kur'ân'da Evren
- Kur'ân-ı Kerîm'de Kıssalar
- Sonuç Bölümü

2.1. Nûreddîn Itr'ın *Ulûmü'l-Kur'âni'l-Kerîm*'inde Yedi Harf ve Kıraat İlimi

Ulûmü'l-Kur'ân literatüründe ele alınan en önemli meselelerden biri, Kur'an-ı Kerîm'deki farklı okuyuşları konu edinen kıraat ilmidir. Bilindiği üzere Ulûmü'l-Kur'ân kaynaklarında bu ilimle ilgili olarak kıraatin tanımları, çeşitleri, sıhhat şartları, kıraat imamlarının ve ravilerinin hayatları ve sayıları gibi birçok meseleye temas edilmektedir. Itr'da *Ulûmü'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı eserinde kıraat ilmi ile ilgili yedi harf meselesi, kıraat çeşitleri ve kurralar, surelerin başlangıçları, Kur'ân'ın toplanması, hifzedilmesi ve resm-i mushaf gibi ana başlıklara yer vermiştir. Ancak üzerinde en fazla durduğu başlıklardan biri “yedi harf” konusudur. Nitekim bu mesele, Kur'ân veya kıraat sahasında kaleme alınan eserlerin mutlaka değinmek zorunda kaldıkları, kıraat ilminin temel konularından biridir.²⁰

“Yedi harf”in Arapça ifadesi olan “*el-Ahrufü's-Seb'â*” terkibi, bir sıfat tamlamasıdır. Buradaki “ahruf” kelimesi, “harf” (حرف) kelimesinin çoğulu olup Kur'ân-ı Kerîm'de de geçmektedir.²¹ Arapça lügatlerde ve meallerde bu kelime, “*bir şeyin ucu, kenarı, sivri tarafı, hece harflerinden her biri, kıraat şekli ve üslubu*” gibi anlamlara da gelmektedir.²² “*Seb'â*” (yedi) kelimesi ise mecazî bir

²⁰ Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatler*, 20-23.

²¹ Hacc 22/11, وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعِذُّ اللَّهَ عَلَىٰ حَرْفٍ، “İnsanlardan öylesi de vardır ki, Allah'a kıyından kenardan kulluk eder.”

²² Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî (Dımaşk-Beyrut: Dâru'l-kalem, 1992), 228-229; Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed İbn Mükrim İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1990), 9/41-45.

kullanımla Kur'ân âyetlerini okumadaki genişlik ve kolaylığı, yani çokluğu ifade etmektedir.²³ Nitekim “Yedi Harf” hadislerinde de bu tabir “vecih, üslûp, lehçe, kıraat” gibi anlamlarda kullanılmıştır.²⁴

Kıraat ilminin bir disiplin olarak oluşup meşruiyet kazanmasına zemin hazırlayan en hassas konulardan biri de bu meseledir. Bundan dolayıdır ki tarih boyunca “yedi harf” üzerine müstakil veya dolaylı yoldan pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak, konuyla ilgili pek çok rivayet bulunmasına rağmen “*el-Ahrufü's-Seb'a*” tabirinden tam olarak neyin kastedildiğine dair Hz. Peygamber'den nakledilen açık bir rivayet veya net bir açıklama mevcut değildir. Bu durum, farklı tanımların yapılmasına ve çeşitli yorumların ortaya çıkmasına yol açmıştır.²⁵ Bu çalışmada, Nüreddin Itr'in eserinde “yedi harf” meselesine dair ortaya koyduğu tanım ve yaklaşım belirlenip önceki dönem ulümü'l-Kur'ân kaynaklarındaki tanımlarla mukayeseli olarak değerlendirilecektir.

2.2. “Yedi Harf” Meselesinin Ele Alınışı

Nüreddin Itr, yedi harf konusunu eserinde ayrı bir bölüm/bab olarak on beşinci başlık altında ele almıştır. Konuya, şeriatın insanlar için kolaylık olduğu ilkesini anlatan şu giriş cümlesiyle başlamaktadır: “Bu konuyu araştıran kimse, şeriatın büyük prensiplerinden önemli bir ilkenin uygulamasını bulacaktır. O da şudur; şeriatın kolaylığı, insanlar üzerinden zorluğu ve meşakkati kaldırmasına riayet etmesidir.”²⁶ Devamında, yedi harf kavramını Hac Sûresi 22/11 ayeti üzerinden açıklamıştır. Yedi harfin istilahtaki karşılığını ise “Kur'ân-ı Kerîm'in kendisi üzerine indirildiği yedi fasih lûgat ve kıraatlerdir” şeklinde tanımlamıştır.²⁷

Itr, “Hadis-i şeriflerde yedi harfin beyanı” alt başlığı ile Hz. Ömer'den (ö. 23/644), Ubey b. Ka'b'tan (ö. 33/654) ve İbn Abbâs'tan (ö. 68/687-88) gelen rivayetlere yer vermiştir.²⁸ Bu rivayetleri Sahîhayn'dan aktardığını, Ebû Dâvud (ö. 275/889), Nesâî (ö. 303/915), İbn Hanbel (ö. 241/855) ve Taberî (ö. 310/923)'nin de yedi harf ile ilgili hadisleri buradan aldığını belirtmiştir.²⁹ Bu hadislerin konunun aslına delil oluşunu üç madde halinde özetlemiştir. Itr'in hadis rivayetlerine dayalı olarak yedi harf meselesine ilişkin ulaştığı sonuçlar şu şekildedir.

1. Konuya dair nakledilen hadislerin isnadı sahih görülmüştür, dolayısıyla da Kur'an'ın yedi harf üzerine inmesinin sübutu kat'î surette sabittir. İsnadlarındaki ravilerin çokluğundan dolayı bu rivayetler yakîn ilim ifade eden tevatür derecesine ulaşmıştır.

²³ Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, 13; Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 65.

²⁴ Ebû 'Amr 'Osman b. Sa'îd ed-Dânî, *el-Ahrufü's-Seb'a li'l-Kur'ân*, ed. 'Abdulmuheymin Tahhân (Mekke: Mektebet'u l-Menara, 1408), 27-28. Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, 35-36.

²⁵ Abdurahman Çetin eserinde bu konu ile ilgili elliden fazla yorum olduğunu belirterek aktarmıştır. Bk. Çetin, *Yedi Harf ve Kıraatlar*, 103-135.

²⁶ Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 136.

²⁷ Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 136,137.

²⁸ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, ed. Mustafa Dîb el-Buğâ (Dımaşk: Dâru İbn Kesîr; Dâru'l-Yemâme, 1414), “Fezâilü'l-Kur'ân”, 5-27; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmiu's-sahîh* (Beirut: Daru İhyâi't-Türâsü'l-arabiyye, 1955), “Salâtü'l-Müsâfirîn”, 270, 272.

²⁹ Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 137-139; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli 'Âyi'l-Kur'ân*, ed. 'Abdullah b. 'Abdulmuhsin et-Türkî (b.y.: Dâru Hicr, 1422), 1/27; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsmed*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Dâru'l-Hadis, 1995), 7/127-130.

2. Bu yedi harften herhangi bir harf ile okunan kıraat, mutlaka Hz. Peygamber'den öğrenilmiş olmalıdır. Bu tabire ilk delalet eden en büyük delil, hadislerde nakledilen “أَنْزَلَ” lafzıdır. Bu lafız, bu harflerin ruhsat değil vahiy ile indirildiğine delalet etmektedir.
3. Yedi harfin tefsirinde, mufassal hadislerde göz ardı edilemeyecek önemli bir mesele de bu yedi harfin sadece lafızlardaki vecihler, yani kıraat şekilleri olduğudur. Bunun delili, sahâbeler arasındaki kıraat ihtilaflarının sadece lafızlar çerçevesinde meydana gelmesidir. Itr, bu ihtilafların manalardaki tefsirlerde ortaya çıkmadığını ifade etmiş ve bu görüşüne delil olarak Hz. Ömer'in, “*Bir de o kimse Resûlullah'ın (sas) beni okutmadığı birçok harf üzere okuyordu*” sözünü göstermiştir.³⁰ Nüreddin Itr, bu görüşleriyle yedi harf ile ilgili rivayetleri değerlendirmiş ve bunların Hz. Peygamber'in ruhsat olarak verdiği bir okuyuşun tezahürü olmadığını, “*unzile*” lafzının, bunların vahiy kaynaklı olduğuna delâlet ettiğini iddia etmiştir. Aynı zamanda bu rivayetler neticesinde yedi harf ile ilgili okuyuşların sadece lafızlarda olduğunu, bu okuyuşların anlamsal olarak birbirinden ayrılan bir yönü olmadığını ifade etmiştir.³¹

Itr, kıraat ilmindeki yedi meşhur kıraat ile yedi harfin birbirinden farklı olgular olduğunu belirtmiş ve yedi harften kastedilenin yedi lügat olduğunu dile getirmiştir. Birçok kıraat âliminin de bu iki olguyu eserlerinde birbirinden ayırdığını ifade etmiştir.³² Ayrıca yedi kıraat meselesinin, kıraat hakkında kitap telif eden âlim İbn Mücâhid vesilesiyle dördüncü asırda meşhur olmuş bir sistem olduğunu söylemiştir. Son olarak “Yedi Harfin Hakikati Nedir?” alt başlığı ile çeşitli âlimlerin yedi harften maksadın yedi vecih olduğu hususunda ittifak ettiklerini, ancak bu vecihlerin neler olduğu konusunda ayrıştıklarını dile getirmiştir. Bazı ulemanın, yedi harf konusunun sağlam ve zayıfıyla Kur'an kıraati hakkında vârid olan ihtilafların tümevarım metoduyla çıkarılması suretiyle anlaşılabilceği görüşünde olduklarını ve bu vecihleri yedi sınıf olarak tasnif ettiklerini ifade etmiştir. Daha sonraki âlimlerin ise yedi harfin Arap lehçelerinde aranması görüşünde olduklarını, bu konuda kabul gören iki farklı görüşün bulunduğu söylemiştir.³³

Bu iki mezhebin yedi harf konusundaki yedi vecihten kastı şu şekilde sıralanmıştır: Birinci mezhep, ihtilafın sebeplerini Arap lehçelerinde gören ve bütün kıraatlerde bunu istikrâ (tümevarım) metoduyla araştırıp tasnif etme görüşünde olan İmam Ebû'l-Fazl er-Râzî'ye (ö. 454/1062) aittir. Ona göre birinci vecih, müfred, tesniye, cemî, müzekker, mübalağa ve buna benzer olanların vezinleriyle ilgili ihtilaflardır. İkinci vecih, fiillerin çekimleri ve isnadı ile ilgilidir (Mâzi, müstakbel ve emir fiilleri ile bunların müzekker, müennes, mütekellim, muhatap, fâil veya mef'ûle isnadı vb.) Üçüncü vecih, i'rab farklılıklarıdır. Dördüncü vecih, harflerin ziyade ve noksanlıdır. Beşinci vecih, kelimelerdeki takdim ve tehiridir. Altıncı vecih, bir kelimedenden başka bir kelimeye veya bir harften başka bir harfe kalb ve ibdâl şeklindeki okuyuşlardır. Yedinci vecih ise dilbilimsel ihtilaflardır. Itr'ın Zerkeşî'den naklettiğine göre, ikinci mezhep ise yedi

³⁰ Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 139-140.

³¹ Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 140.

³² İbn Cezerî, *en-Neşr*, 1/36,39,40; Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Beirut: Dâru'l-Ma'rife, 1959), 9/25.

³³ Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 142-143.

harften maksadın Arap kabilelerinde bulunan fasih yedi lûgat olduğunu söyler. Bu görüşe göre Kur'an, bazı Arapların alışık olmadığı farklı kelimeleri içeren bir lûgat üzere inmiştir. Bu mezhepteki ulemaya göre bu lûgatlar; Kureys, Huzeyl, Temîm, Ezd, Rebîa, Hevâzin ve Sa'd b. Bekir'dir.³⁴

Itr, nakletmiş olduğu tüm bu görüşlerden sonra yedi harfi, Bakillânî'nin "Yedi harf hâlen okunmaktadır ve Osman b. Affân'ın (r.a.) istinsah ettiği mushaf yedi harfin tamamını kapsamaktadır." sözleri ile bitirmektedir.³⁵ Bu yaklaşımıyla Nûreddîn Itr', yukarıda naklettiği iki mezhebin görüşünün de aynı olduğunu ve yedi harften kastedilen bu vecihler olduğuna dair kanaatini dile getirmiştir. Ayrıca her iki görüşün de söz konusu hadislerde geçen ifadelerin Kur'an'ın yedi harf üzere okunduğu hakikatini açık biçimde ortaya koyduğunu gösterdiğini belirtmektedir.

2.3. Kıraat İlimine Yaklaşımı ve Tasnifi

Kur'an ilimleri ile kıraat tarihinin seyri boyunca, kıraat farklılıkları değişik ilmî bakış açılarıyla değerlendirilmiş ve bu farklılıklar eserlerde çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir. Kıraatlerin literatürde farklı biçimlerde sınıflandırılmasının yanı sıra bu tasniflerin birçok eserde benzerlikler gösterdiği de dikkati çekmektedir.³⁶ Geleneksel Kur'an ilimleri eserlerinde kıraatlerin genellikle kıraat kavramının tanımlanması ve sahîh kıraatlerin kabul şartlarının ele alınmasıyla başladığı görülmektedir. Söz konusu eserlerde kıraatler, çoğunlukla sahîh kabul edilenler ve şâz olarak değerlendirilenler şeklinde iki grupta ele alınmıştır.

Nûreddîn Itr ise eserinde, kıraat kavramının ıstılâhî boyutunu İbnü'l-Cezerî'nin *Müncidü'l-mukri'in* adlı eserine atıfla açıklayarak konuya giriş yapmıştır.³⁷ Ancak Itr, klasik Kur'an ilimleri eserlerinden farklı bir yaklaşım sergileyerek kıraatlerin kaynağının sabit ve mütevatir bir nakil olduğunu, bunun da Hz. Peygamber'in (sas) sözlü/şifâhî telkin ve rivayetinden başka bir şey olmadığını ifade etmiştir. Devamında kıraat ilminde Kur'an'ın kelimelerinin (kıraatlerin) okunabilmesi için mutlaka silsile yoluyla şifâhî olarak nakleden kişiden öğrenilmesi gerektiğini vurgulamıştır.³⁸ Yani Kur'an kıraatlerini, ancak bir ağızdan diğerine sözlü olarak aktarım yoluyla gerçekleşebilecek bir ilim dalı olarak görmüştür.

Nûreddîn Itr, kıraatlerin makbul olma şartlarını İbnü'l-Cezerî'nin ortaya koyduğu sistematik çerçevede ele almıştır. İbnü'l-Cezerî kıraatlerin sıhhat şartlarını ilk dönemlerden itibaren kıraat ilminde geçerli olan şu ilke üzerinden açıklamıştır: "*Muttasıl bir senedle Hz. Peygamber'e (sas) ulaşan, bir vecih ile de olsa Arap dil kurallarına uygun olan ve Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği mushaflardan birine muvafık bulunan her kıraat sahîhtir.*"³⁹

³⁴ Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 143; Ebû Abdullah Bedreddîn Muhammed b. Abdullah Zerkeşi, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim (Beirut: Dâru İhyâi'l-Kütüb, 1957), 1/217.

³⁵ Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 144; Zerkeşi, *el-Burhân*, 17235; Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Muslim* (Beirut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1392), 6/100.

³⁶ Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, 53-63.

³⁷ Kur'an kelimelerinin nasıl okunacağını râvîlerine nispet etmek suretiyle bu kelimeler üzerindeki farklı okuyuşları konu edinen bir ilimdir, Bkz, Cezerî, *Müncidü'l-mukri'in*, 9.

³⁸ Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 146.

³⁹ İbn Cezerî, *en-Neşr*, 1/9-13.

Itr, bu şartların her birini müstakil olarak incelemiş ve örneklerle açıklamıştır. Arapçaya en az bir vecih ile uygun olma şartını Nisâ Sûresi'nin “وَأَقْرَأَ اللَّهُ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ”⁴⁰ ayetindeki وَالْأَرْحَامَ kelimesinin okunuşu ile örneklendirmiştir. Mushaf hattına uygunluk şartını ise Fâtiha Sûresi'nin “مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ”⁴¹ ayetindeki مَالِكِ kelimesinin yazımı üzerinden açıklamıştır. Muttasıl senedle sahîh olma şartını ise şu prensip çerçevesinde değerlendirmiştir: “Şâz ve illet olmaksızın, zabt ve adalet sahibi râvinin Hz. Peygamber'den rivayet ettiği kıraat sahîh kabul edilir. Bu, zabt sahibi kurrâ imamlarının güvenine mazhar olmuş kıraattir.”⁴² Bu prensibi ile Itr, meşhur kıraat imamlarının rivayetlerinin hepsini sahîh kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Nûreddin Itr, hadis ilminin genel kavramlarından hareketle kıraatlerin tasnifini sistemleştirmiştir. O, isnad bakımından kıraatleri altı kategoride ele almış ve bu tasnifi geleneksel eserlerde olduğu gibi “sahîh” ve “şâz” şeklinde ikili bir ayrıma indirgemeksizin, doğrudan başlıklar altında değerlendirmiştir. Itr'a göre kıraatler şu şekilde kategorize edilmektedir:

Mütevâtir: Yalan üzere birleşmeleri aklen mümkün olmayan kalabalık bir topluluğun, aynı vasıflara sahip bir topluluktan senedi muttasıl şekilde rivayet ettiği kıraattir.

Meşhur: Senedi sahîh olup sahîh kıraat şartlarını taşıyan, kurrâ tarafından tanınıp kabul gören ve hata veya şâzlık unsuru bulunmayan kıraattir. Bu kıraatle tilâvet sahîh kabul edilir; reddedilmesi caiz olmadığı gibi inkâr edilmesi de helal değildir.

Âhâd: Senedi sahîh olmakla birlikte, resmî mushafa veya Arap diline aykırı olan ya da kurrâ arasında yaygınlık kazanmamış kıraattir. Bu kıraatle okumak caiz değildir.

Şâz: Resmî mushafa ve Arap diline uygun olsa bile senedi sahîh olmayan kıraattir. Örneğin, “مَلِكِ يَوْمَ الدِّينِ” ifadesinde “مَلِكِ” lafzının nasb ile يَوْمِ kelimesine mef'ûl olması sebebiyle okunması bu kabildendir.

Mevzû: Tamamen uydurma ve yalandan ibaret kıraattir.

Müddrec: Hadis rivayetinde benzeyen ve aslen Kur'an'dan olmayıp tefsir maksadıyla kıraate eklenen ifadelerdir. İbn Abbâs'a nispet edilen şu okuyuş buna örnektir: “كُلُّ سَفِينَةٍ صَالِحَةٍ غَضْبًا وَكَانَ”⁴³ “وَرَأَاهُمْ مَلِكًا يَأْخُذُ” Buradaki “صَالِحَةٍ” kelimesi Kur'an'ın bir parçası olmayıp tefsir amaçlı bir ilavedir.⁴³

Mütevâtir kıraatler ve kurrâları başlığı altında kıraat tarihinin seyrini ve meşhur kıraat imamlarını aktaran Itr, bu imamlardan gelen rivayetlerin mütevâtir olduğuna vurgu yapmıştır. Müellif, sahâbilerin Hz. Peygamber'den sonra buldukları beldelerde kendi kıraatlerini okuttuklarını, bu okuyuş tarzının nesilden nesile aktarıldığını ve her bölgede mütevâtir yollarla korunduğunu ifade etmiştir. Yine Itr, tâbiîn döneminden itibaren kıraatlerin geniş ölçüde yayıldığını ve bu dönem içerisinde Kur'an'ı hıfz ve zapt hususunda öne çıkan imamların neşet ettiğini söylemiştir. Sonraki dönemlerde de Kur'an kıraatinin korunmasının önemini fark eden

⁴⁰ Nisâ 4/1

⁴¹ Fâtiha 1/4

⁴² Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 147-148.

⁴³ Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 148-149.

alimlerin bu alana dair çalışmalar yaptığını vurgulayan müellif, Ebû Ubeyd (ö. 224/838),⁴⁴ Taberî ve daha sonraki âlimlerin kıraatleri müstakil eserlerde ele aldıklarını ancak bu çabaların zirvesinin, İbn Mücâhid'in (ö. 324) "*Kitâbü's-Seb'a*" adlı eseri olduğunu dile getirmiştir.⁴⁵ Bu imamlara ilaveten diğer üç meşhur imamı da zikreden Itr, Kur'ân kıraatlerinin, sahâbeden başlayarak nesiller boyunca korunmuş olduğunu, ilmî esaslara dayalı bir şekilde tasnif edildiğini ve on mütevâtir kıraat etrafında sistemleştirildiğini vurgulamıştır.⁴⁶

Nureddin Itr, bazı müsteşriklerin Kur'an hakkında zihinleri bulandırmaya yönelik şüpheler ortaya attığını, ancak Kur'an'ın hem yazılı hem de sözlü nakille en sağlam şekilde korunduğunu belirtir. Ona göre bu iddialar, hakikati bilmezlikten gelme ve safsatadan ibarettir. Itr, kıraatler konusunda müsteşrik İgnaz Goldziher'in de benzer bir yaklaşım sergilediğini ve kıraat ihtilaflarının kaynağını Arap yazısının özelliklerine dayandığını söylemiştir.⁴⁷ Goldziher'e göre noktalama, hareke farklılıkları ve harflerin müşterek yazım şekilleri kıraat ihtilaflarının temel sebebidir. Bu görüş, bazı modern yazarlarca da benimsenmiş ve kıraat farklılıklarının Kur'an'ın tahrif edildiğine delil olduğu iddia edilmiştir.⁴⁸

Itr, Goldziher'in iddialarına karşı sahîh senedin ve tevatürün önemi hakkında, Kur'an'ın, Hz. Peygamber'den (sas) bizzat alınmayan hiçbir rivayetle sabit olmayacağını söylemiştir. Itr, Goldziher'in "rivayetin sıhhat şartı (senedin sıhhati) kıraati nakledenin serbestliğini (yalan söylemesi) kısıtlamıyor, ravinin yalan söylemesi zor değildir." iddiasının, hadis ve kıraat usulüne dair bilgisinin yetersiz olduğundan kaynaklı olduğunu savunmuş ve hadis ve kıraat rivayetlerinin sadece bir iddia ile veya bilinen bir raviye isnad edilmekle sahih olmadıklarını, bilakis hadiste ravinin adalet ve zapt şartları, senet zinciri, şaz ve illetten arınmış olması gibi şartlar ile sahih olacağını aktarmıştır. Goldziher'in, kıraatleri mushafın noktasız ve harekesiz yazımına bağlayarak bunları kişisel çabaya indirgemesine karşı Nureddin Itr, Hz. Osman'ın mushaflarının, Resûlullah'tan nakledilen sahîh kıraatler esas alınarak yazıldığını söylemiş; kıraatlerin sahîhliğinin yalnızca mushafın yazısına uygunlukla sınırlandırılması durumunda çok sayıda kıraatin ortaya çıkacağını ifade etmiştir. Goldziher'in Ebu Ca'fer veya diğer imamlara nispet edilen, fakat senedi zayıf ya da uydurma olan rivayetleri delil göstermesinin de ilmî açıdan geçersiz olduğunu belirten Itr, kıraat ilminin yalancı râvilerin rivayetlerine dayanmadığını da vurgulamıştır.⁴⁹ Sonuç olarak Nureddin Itr, Kur'an'ın kaynağını beşerî çabalara indirgeyen müsteşriklerin iddialarının ilmî hiçbir değer taşımadığını; kıraatlerin sened, zapt, adalet ve tevatür esaslarına dayalı olarak sabit ve sahîh şekilde aktarıldığını ifade etmektedir.

⁴⁴ Nureddin Itr eserinde Ebû Ubeyde şeklinde yazmıştır, ancak kastının Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî olduğu anlaşılmıştır.

⁴⁵ İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a* adlı eserinde ilk defa kıraatleri yedi ile sınırlayan müelliftir. Bkz, Ebû Bekr b. Ahmed b. Mûsâ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kıraat*, thk. Şevki Dayf (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1972), 45.

⁴⁶ Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 149.

⁴⁷ Tahsin Görğün, "Goldziher, İgnaz (Metodu)", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/14/102-111.

⁴⁸ Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 150-151; Lokman Şan, "Goldziher'e Göre Kıraatlerin Kaynağı", *Diyanet İlmî Dergi* III/4 (2017), 20-22.

⁴⁹ Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerim*, 151-152.

Itr şâz kıraatler için ayrı bir başlık açarak, sahîh kıraat için belirlenen şartlardan birini taşımayan kıraatlerin şâz olarak kabul edildiğini söylemiştir.⁵⁰ Bu kullanım köken itibarıyla eski olup özellikle Resm-i Mushaf'a ve diğer sıhhat şartlarına aykırı rivayetler için geçerlidir. Şartları tam olmakla birlikte senedi zayıf olanların “zayıf rivayet” senedi hiç bulunmayanların ise “uydurulmuş kıraat” olarak nitelendirildiğini ifade eden Itr, şâz kıraatlerin hükümlerini şu şekilde sıralamıştır: 1- Kur'an'dan sayılmadığı için kendisiyle namaz kılmak caiz değildir. 2- Kur'an olmadığı sabit olduğundan fakihlerin çoğu şâz kıraatleri hüccet kabul etmemiştir. Ancak Hanefiler, bunların tefsir mahiyetinde olduğu gerekçesiyle ahkâmı delil olarak kullanılabileceğini savunmuştur. 3- Lügavî açıdan şâz kıraatlerin delil teşkil etmesi ise tercih edilen görüşe göre caizdir; çünkü bu kıraatler nahivcilerin ve lugat âlimlerinin kullandığı delillerden daha zayıf değildir.⁵¹ Tüm bu değerlendirmelerinin sonucunda yedi harf ve kıraatlerin Kur'an'ın temsili, Arap dili ve lehçelerinin korunması açısından büyük önem arz ettiğini belirtmiştir. Ayrıca Kur'an'ın i'câzını pekiştirdiğini ve kıraat farklılıklarıyla nazmının musiki ve belâgat yönünü zenginleştirdiğini de ifade etmiştir.⁵²

3. Itr'ın Metodolojisinin Klasik Kur'an İlimleri ile Mukayesesi ve Değerlendirilmesi

Nûreddin Itr'ın *Ulûmu'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı eseri, klasik geleneği devam ettirmekle birlikte, modern dönemde ilmî ve metodolojik açıdan değerlendirilmeyi hak eden bir eser niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda müellif, kıraat ilmini ele alırken hem kendi belirlemiş olduğu ölçütlerinden yararlanmış hem de klasik dönem müelliflerinin yaklaşımlarını değerlendirmiştir. Bu bölümde, Itr'ın kıraat ilmine dair yönteminin temel özellikleri ve yaklaşımı, Zerkeşî, Süyûtî ve Zürkânî gibi Ulûmu'l-Kur'ân âlimleriyle benzerlikleri ve farklılıkları açısından mukayeseli olarak değerlendirilecektir.

3.1. Itr'ın Klasik ve Son Dönem Eser Müelliflerine Paralellik Gösterdiği Noktalar

Nûreddin Itr, eserinde kıraat ilmi konularını ele alırken klasik Ulûmu'l-Kur'ân eserlerinin genel yaklaşımıyla birçok noktada paralellik göstermektedir. Öncelikle “yedi harf” meselesinde, tıpkı Zerkeşî, Süyûtî ve Zürkânî gibi yedi harf ile yedi kıraat arasında herhangi bir ilişki bulunmadığını, bunların iki ayrı olgu olduklarını açıkça ifade etmiştir.⁵³ Bu konuda tüm müelliflerin ortak kanaati, yedi harfin yedi meşhur kıraatle özdeş olmadığı yönündedir.⁵⁴ Itr, yedi harf hadislerini aktarırken klasik müellifler gibi sahîh kaynaklara başvurmuş; özellikle Buhârî ve Müslim'de yer alan Hz. Ömer ile Hişâm b. Hakîm olayı ve Übey b. Ka'b rivayetini esas almıştır.⁵⁵ Bu yönüyle hadislerin sıhhatini değerlendirme ve tevatür vurgusu bakımından Süyûtî, Zerkeşî ve Zürkânî ile aynı çizgidedir.⁵⁶ Itr da diğerleri gibi bu hadislerin tevatür derecesine

⁵⁰ İbn Cezerî, *en-Neşr*, 1/11-13; Celâleddin es-Süyûtî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*, thk. M. Ebu'l-Fazl İbrâhîm (Mısır: el-Hey'etü'l Mısriyye, 1974), 1/163-170.

⁵¹ Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 153.

⁵² Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 154.

⁵³ Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 140, 141.

⁵⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/163-170; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1/150-167; Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/211-220.

⁵⁵ Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 137-140.

⁵⁶ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/176; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1/157.

ulaştığını ifade etmiştir.⁵⁷ Ayrıca Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği mushafın yedi harfin tamamını kapsadığı görüşü, İtr'in da paylaştığı ortak bir kanaattir.⁵⁸ İtr, yedi harf meselesinde Ebü'l-Fazl er-Râzî'nin yaptığı tasnifi aktararak klasik dönem alimlerin görüşlerine kayıtsız kalmadığını göstermektedir.⁵⁹ Bu yönüyle Râzî'nin yedi harf ile ilgili yapmış olduğu çıkarıma katıldığını göstermektedir ki, klasik dönem alimleri de benzer rivayetleri (tasnifleri) aktarmışlardır.⁶⁰

Öncelikle Nûreddîn İtr da klasik dönem alimleri gibi kıraat ilmi ile ilgili görüşlerini yedi harf meselesinden sonraki bir başlık altında ele almaktadır.⁶¹ Burada müelliflerin bu genel tutumu yedi harf konusunun tam anlamı ile idrak edilmemesinin, kıraat farklılıklarının tam anlaşılmasına sebep olacağı düşüncesinden kaynaklanmış olabilir. Tıpkı Zerkeşî, Süyûtî ve Zürkânî gibi kıraat ilmi konusunu müstakil bir başlıkta ele alan müellif, "Kıraatler ve Kurrâlar" başlığı altında kıraatler hakkındaki görüşlerini nakletmiştir.⁶² İtr kıraat ilmine dair değerlendirmelerinde de kıraat ilmi geleneğinin temel ilkelerini koruyan İbnü'l-Cezerî'nin sıhhat şartlarına dair tasnifinden⁶³ doğrudan yararlanmış ve bu şartlar çerçevesinde görüşlerini zikretmiştir.⁶⁴ Böylece klasik dönem Ulûmü'l-Kur'ân alimleri ile aynı çizgide, kıraatlerin sahih kabul edilmesi için "*Arap diline muvafık olma, mushaf hattına uyum ve sahih sened*" esaslarını temel görüş olarak aktarmıştır.⁶⁵ Yedi imamın kıraatlerini tevatür derecesinde kabul etmiş; bu konuyu "mütevâtir kıraatler ve kararleri" başlığı altında ele almış, buna ilaveten meşhur üç imamı daha ekleyerek diğer müellifler gibi on kıraat tasnifini benimsemiştir.⁶⁶ Son olarak, İtr'in mütevâtir kıraat anlayışı da klasik müelliflerle büyük ölçüde örtüşmektedir.⁶⁷ Bu noktada İtr İbn Mücâhid'in sistemini takip etmiş ve görüşleri Zürkânî'nin kıraatlere yönelik tevkîflilik vurgusuyla da büyük ölçüde paralellik göstermiştir.⁶⁸

3.2. İtr'in Klasik ve Son Dönem Eser Müelliflerinden Ayırıştığı Noktalar

İtr'in metodolojisi, genel çerçevede klasik geleneği sürdürmekle birlikte, bazı yönleriyle önceki müelliflerden ayrılmaktadır. Her şeyden önce, "yedi harf" kavramına yaklaşımında İtr, meseleyi "okuyuşta kolaylık" (teysîr) ilkesiyle temellendirmiştir.⁶⁹ Bu yorum, Zerkeşî ve Süyûtî'nin yedi harf kavramı için kesretten kinâye (çokluk) şeklindeki yaklaşımlarından bazı yönleri ile farklıdır.⁷⁰ İtr, yedi harf ruhsatının ilk dönem Kur'an'ın okunmasında meşakkati gidermeye yönelik olduğunu belirterek konuyu Kur'an'ın evrensel hitabına bağlamış ve bu ruhsatı lafzî bir farklılıktan ziyade vahyî kolaylık bağlamında değerlendirmiştir.⁷¹ İtr, yedi harf

⁵⁷ İtr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 139, 140.

⁵⁸ İtr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 144.

⁵⁹ İtr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 142.

⁶⁰ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/170-176.

⁶¹ İtr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 136,148.

⁶² İtr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 148.

⁶³ İbn Cezerî, *en-Neşr*, 1/9,45.

⁶⁴ İtr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 147-148.

⁶⁵ İtr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 146; Süyûtî, *el-İtkân*, 1/163.

⁶⁶ İtr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 150; Süyûtî, *el-İtkân*, 1/163-180.

⁶⁷ İtr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 147; Süyûtî, *el-İtkân*, 1/167; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1/140-141.

⁶⁸ İtr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 147-150; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1/418-420.

⁶⁹ İtr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 136.

⁷⁰ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/212; Süyûtî, *el-İtkân*, 1/163-166.

⁷¹ İtr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 140.

ile ilgili hadisleri değerlendirirken diğer müelliflerin aksine rivayetleri uzun uzun nakletmek yerine kendi yorumuna dayalı üç maddelik çıkarımla özetlemiştir.⁷² Özellikle rivayetlerde geçen “unzile” kelimesine vurgu yapmış, farklılıkların vahiy kaynaklı olduğunu vurgulamıştır.⁷³ Klasik literatürde ise örneğin Süyûtî, bu meşhur rivayetlerin yanı sıra Hz. Osman'ın minberde yedi harfe dair rivayetini nakleden haberleri de aktarmış, ayrıca farklı nakillere de yer vererek yedi harf hakkında yapılan kırk farklı yorumdan on altısını zikretmiştir.⁷⁴ Bununla birlikte Zerkeşî ve Süyûtî, yedi harf konusunu eserlerinde müstakil bir bölüm/bab hâlinde değil, alt başlık olarak ele alırken⁷⁵ Itr kıraat ilmi açısından önemli gördüğü bu meseleyi müstakil bir başlık altında incelemiştir.⁷⁶ Kıraatlerin sınıflandırılması konusunda da Bulkînî ve İbnü'l-Cezerî gibi âlimler kıraatleri üçlü bir tasnife (mütevâtir, âhad, şâz) tabi tutarken,⁷⁷ Itr bu tasnifi Süyûtî'nin görüşüne paralel hadis usulü terminolojisini kullanarak altılı bir tasnif ile açıklamıştır.⁷⁸ Itr ayrıca klasik müelliflerin çoğundan farklı olarak kaynak kullanımında oldukça seçici davranmıştır.⁷⁹ Zürkânî, Süyûtî ve Zerkeşî gibi âlimler ise önceki dönem eserleri gözeterek geniş bir kaynak yelpazesiyile birçok âlimin görüşünü aktarırken⁸⁰ Itr yalnızca Zerkeşî'ye atıfta bulunmuş ve kıraatlerin sıhhati ile ilgili olan sistematüğinde doğrudan İbnü'l-Cezerî'yi temel almıştır.⁸¹

Bir diğer fark ise, Itr'ın müsteşriklere yönelik eleştirileri kısmında ortaya çıkmaktadır. Itr, modern dönem oryantalist yaklaşımları beş madde hâlinde ele almış ve onların kıraatlere ilişkin asılsız iddialarını muhtemel sorular üzerinden hareket ederek çürütmüştür.⁸² Bu bölüm, Itr'ın modern Kur'an ilimleri tartışmalarına doğrudan katkı sunduğu özgün bir kısımdır. Son olarak, klasik müellifler kıraat farklılıklarını daha çok dilbilimsel, gramer veya fikhî yönleriyle ele alırken⁸³ Itr kıraatleri vahyin çeşitliliği ve ilâhî muradın genişliği açısından daha muhtasar yorumlar yapmakla yetinmiştir. Bu yönüyle o, kıraatlerin lafzî yönü ile değil anlam boyutuna yönelmiş, metodolojik olarak modern yaklaşımlarla da farklı bir çizgi geliştirmiştir.

3.3. Itr'ın Metodolojisinin Değerlendirilmesi

Son dönem *Ulûmu'l-Kur'ân* eserleri arasında kaleme aldığı bu çalışmasıyla alana katkı sunan Itr, eserinde kendine özgü bir yaklaşım ve metot ortaya koyarak literatüre dâhil olmuştur. Itr'ın eserinde kıraat ilmi meselelerini klasik dönem eserlerine göre daha muhtasar biçimde ele alması, onun dağınık görünen kıraat meselelerine sistematik bir bütünlük kazandırma çabasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Yine Itr'ın hadis ilminde uzmanlaşmış olması ve bu alanın müelliflerinden biri konumunda yer alması, onun kıraat ve yedi harf meselelerine hadis ilmi sistematüğî üzerinden bakmasına ve hadis rivayetlerine daha çok yer vermesine neden olmuştur.

⁷² Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 139-140.

⁷³ Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 140.

⁷⁴ Süyûtî, *el-İtkân*, 164-170.

⁷⁵ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/211-227; Süyûtî, *el-İtkân*, 1/163.

⁷⁶ Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 146.

⁷⁷ İbnü'l-Cezerî, *Muncidu'l-mukriîn ve murşidu't-tâlibîn* (b.y.: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999), 18; İbn Cezerî, *en-Neşr*, 1/9; Süyûtî, *el-İtkân*, 1/258; Akaslan vd, *Ulûmu'l-Kur'ân kaynaklarında Kıraat*, 34-35.

⁷⁸ Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 148-149; Süyûtî, *el-İtkân*, 1/258,364,265; Akaslan vd, *Ulûmu'l-Kur'ân kaynaklarında Kıraat*, 35.

⁷⁹ Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 146-155.

⁸⁰ Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/342; Süyûtî, *el-İtkân*, 1/258-270; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1/441.

⁸¹ Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 140.

⁸² Itr, *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 150-153.

⁸³ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/531-532; Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân*, 1/416.

Bu yaklaşımı, kıraat tasnifinde hadis terminolojisi ve usulünü kullanmasına; böylece ilimler arası metodolojik bir birlik sağlamasına ve kıraat ilmini hadis ilmi içerisindeki yöntemlerle ilişkilendirmesine yol açmıştır.

Eserinde kıraat ilmi konusunda seçici davranıp klasik *Ulûmu'l-Kur'ân* müelliflerinin görüşlerini doğrudan aktarmaması ve sınırlı sayıda âlimlere atıfta bulunması eserin metodolojik olarak eleştirilmesine yol açabilir. Bu tutumu, farklı görüşler arasında açık bir karşılaştırma yapmaktan veya konu ile ilgili ihtilafları sunmaktan çok, üstünkörü/yüzeysel bir dil kullanmasına neden olmuştur. Özellikle klasik eserlerde kıraat imamlarının hayatlarına ve bazı rivayetlerine yer verilirken İtr'in sadece bu imamların isimlerini zikretmesi de konuyu özet mahiyette ele almayı tercih ettiğini göstermektedir. Müsteşriklerin kıraatlere dair eleştirilerini sistematik biçimde ele alması ve bunlara soru-cevap şeklinde çürütmeye yönelik deliller sunması ise çağdaş eleştirilere duyarlı bir metodolojiyi kullandığını ortaya koymaktadır. Kısacası, İtr'in metodolojisinin klasik geleneğe sadık kalmakla birlikte günümüz modern yöntem ile harmanlanmış bir yapı arz ettiğini söylemek mümkündür.

Sonuç

Ulûmü'l-Kur'ân literatürü, Kur'ân'ı anlama faaliyetlerine kaynaklık etmesi bakımından büyük önem arz etmektedir. Klasik dönemden itibaren bu sahada birçok eser telif edilmiş, modern dönemde de bu gelenek devam ettirilmiştir. Bu bağlamda Nûreddîn İtr'in *Ulûmü'l-Kur'ân-ı Kerîm* adlı eseri hem Kur'ân'ın anlaşılmasına katkı sunması hem de kıraat ilmini ihmal etmemesi yönüyle dikkat çekmektedir.

Çalışmamızda, İtr'in kıraat ilmine yaklaşımı ve metodolojisi tespit edilmiş, klasik dönem eserleriyle mukayesesi yapılmıştır. İnceleme sonucunda şu bulgulara ulaşılmıştır: İtr, “yedi harf” ve kıraat konularını müstakil başlıklar altında ele almış; ancak bu konuları oldukça muhtasar işlemiş ve sınırlı örneklerle yetinmiştir. Kendinden önceki *ulûmü'l-Kur'ân* eserlerine fazla atıfta bulunmayan müellif, kıraat tasnifinde esasen İbnü'l-Cezerî'nin sistemini benimsemiş ve yalnızca ona atıfta bulunmuştur. Bunun yanında, müsteşriklerin görüşlerini soru-cevap yöntemiyle ele alması, onun modern döneme özgü metodolojik bir tercih ortaya koyduğunu göstermektedir.

İtr'in eseri, kıraatlerin içeriğine dair imâle, beyne, idğâm, izhâr, med, kasr ve hemzenin tahfifi gibi teknik konulara girmemekte; kıraat literatürüne dair klasik kaynaklara ise geniş yer vermemektedir. Bununla birlikte, modern dönemde kaleme alınmış olması itibarıyla Kur'ân ilimlerine farklı bir perspektif kazandırdığı söylenebilir. Özellikle kıraatlerin mütevâtirliği konusunda açık ve net ifadeler kullanması, geleneksel Kur'ân ilimleri metodolojisinden kopmadığını ve bu çerçevede bazı müşkilleri gidermeye yönelik açıklamalarda bulunduğunu göstermektedir.

Nûreddîn İtr'in *Ulûmü'l-Kur'ân-ı Kerîm* adlı eseri, kıraat ilminin temel meseleleri hakkında klasik literatürle mukayese edildiğinde ise müellifin “yedi harf” meselesini şeriatın kolaylık prensibi çerçevesinde ele aldığı ve okuyuş farklılıklarının vahiy kaynaklı olduğuna işaret ettiği görülmektedir. Ancak Zerkeşî, Süyûtî ve Zürkânî gibi müelliflere kıyasla rivayetlere dair daha sınırlı değerlendirmeler yapmış, önceki âlimlerin görüşlerine fazla yer vermemiştir. Klasik eserlere nazaran İtr, İbnü'l-Cezerî'nin sistemini temel almış ve ona açık atıflarda bulunmuştur.

Ancak eserinde diğerk *ulümü'l-Kur'ân* müelliflerine doğrudan atıfta bulunmamış olması eserin tartışma boyutunun zayıf kaldığını göstermektedir. Zürkânî, Zerkeşî ve Süyûtî gibi müellifler ise kıraat meselelerinde çok daha geniş bir literatürden yararlanmış ve önceki dönem alimlerin görüşlerine de yer vermişlerdir. Buna karşılık Nûreddîn Itr'ın kıraatler gibi önemli bir konuda sınırlı kaynak kullanımıyla yetindiğı, klasik literatürdeki görüş çeşitliliğini tartışmaya açmaktan kaçınması ile olumsuz bir yaklaşım sergilediğı söylenebilir.

Sonuç olarak Nûreddîn Itr'ın *Ulümü'l-Kur'ân-ı Kerîm* adlı eseri, kıraat ilmini muhtasar bir şekilde ele almakla birlikte, konuyu yalın bir üslupla aktarması, Kur'ân'ın şifahî aktarım yoluyla korunduğunu vurgulaması ve günümüze ulaştığını ifade etmesi yönüyle önemli bir katkı sunmaktadır. Bu eserin, klasik geleneğın devamlılığını modern döneme taşıması bakımından Kur'ân ilimleri literatürü içerisinde ayrı bir yer teşkil ettiğı söylenebilir.

Kaynakça | References

- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1995.
- Akaslan vd, Yaşar. *Ulümü'l-Kur'ân Kaynaklarında Kıraat İlmî*. Ankara: İlahiyat, 1. Basım, 2019.
- Atan, Abdullah Hikmet. "Hadis ve Sünnete Adanmış Bir Ömür: Prof.Dr. Nüreddin İtr (1937-2020)". *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 213-218.
- Baş, Erdoğan. "Kur'an İlimlerinin Doğuşu ve Tarihi Gelişimi (İlk Dört Asır)". *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları (Sempozyum)*, 21-42.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm el-Buhârî el-. Sahîhu'l-Buhârî. ed. Mustafa Dîb el-Bugâ. Dimaşk: Dâru İbn Kesîr; Dâru'l-Yemâme, 5. Basım, 1414.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2010.
- Çiftci, Ali. *Tefsir Mukaddimelerinde Kur'an İlimlerine Giriş*. 1 Cilt. Hikmetevi Yayınları, 2021. Basım, ts.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Sa'îd. *el-Ahrufu's-Seb'a li'l-Kur'ân*. ed. Abdulmuheymin Tahhân. Mekke: Mektebet'u l-Menara, 1408.
- Görgün, Tahsin. "Goldziher, Ignaz (Metodu)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/105-111. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- İtir, Nureddin. *Ulumu'l-Kur'âni'l-Kerim*. Dimaşk: Matba'atü's-Sabah, 1. Basım, 1414.
- İtr, Nüreddîn. *Menhecü'n-nakd fi ulûmi'l-hadîs*. Şam: Dâru'l-Fikr, 3. Basım, 1998.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali. *Fethu'l-bârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1959.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed İbn Mükrim. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir, 1. Basım, 1990.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr b. Ahmed b. Mûsâ. *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâat*. thk. Şevki Dayf. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1972.
- İbnu'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Müncidü'l-mukri'in ve mürsidü't-tâlibîn*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- İbnu'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî. *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*. thk. Ali Muhammed Dabbâğ. Beyrut: Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 4. Basım, 2011.
- Karataş, Şuayip. "Ulümü'l-Kur'ân Kaynaklarında Yedi Harf Meselesinin Ele Alınışı: Klasik-Modern Karşılaştırması". *Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi (İHYA)* 8/1 (2022), 261-296.
- Kattân, Mennâ' b. Halil el-Kattân. *Nüzûlü'l-Kur'ân alâ seb'ati ehrufin*. Kahire: Mektebet-ü Vehbe, 1991.
- Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, Ebu Muhammed b. Hammus b. Muhammed. *el-İbâne an me'âni'l-kırâat*. nşr. Abdulfettah İsmail Şelebi. Mısır, ts.
- Muhsin Demirci. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 7. Basım, 2018.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmiu's-sahîh*. Beyrut: Daru İhyâi't-Türâsü'l-Arabiyye, 1955.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *Şerhu'n-Nevevî alâ Muslim*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1392.
- Polat, Zeynep. "Menhecü'n-nakd fi ulûmi'l-hadîs, Nüreddîn 'İtr, Dimeşk". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 14/2 (2016), 157-162.
- Râğb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Dimaşk-Beyrut: Dâru'l-kalem, 1. Basım, 1992.
- Süyûtî, Celâleddin. *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. M. Ebu'l-Fazl İbrâhîm. 4 Cilt. Mısır: el-Hey'etü'l Mısıriyye, 1974.
- Şan, Lokman. "Goldziher'e Göre Kıraatlerin Kaynağı". *Diyanet İlmî Dergi* 3/4 (2017), 11-34.

- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. ed. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî. b.y.: Dâru Hicr, 1422.
- Taşpınar, Kadir. "Subhî Sâlih'in Mebâhis fi 'Ulûmi'l-Kur'ân Adlı Eserinin Kıraat İlmi Açısından Değerlendirilmesi". *Ulûmu'l-Kur'ân Kaynaklarında Kıraat İlmi*. ed. Akaslan Yaşar. Ankara: İlahiyat, 2019.
- Tay, Hekim. "Tarihi Süreçte Ulûmü'l-Kur'ân Kavramının Teşekkülü". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2019), 123-146.
- Toz, Rıza - Bilgin, Recep. "Nüreddin Itr'in Hayatı, Eserleri ve Hadis Alanındaki Çalışmaları". *Akdeniz 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, 323-328.
- Ünal, Mehmet. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*. Ankara: Fecr Yayınları, 2005.
- Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedreddîn Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütüb, 1957.
- Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1990.